

ABDULLA AVLONIYNING PEDAGOGIK NAZARIYALARI

Shahnoza Shovkatova Sirojiddin qizi

*Toshkent kimyo xalqaro universiteti “Boshlang’ich ta’lim” yo’nalishi 2-kurs
magistranti @shovkatova0810@gmail.com*

Annotatsiya

Maqolada O'zbek adabiyotshunosligining buyuk namoyondasi, yozuvchi hamda jadid ma'rifatparvarlarining buyuk namoyondaridan hisoblangan Abdulla Avloniyning pedagogika sohasida bo'lgan o'rni, ilk maktab darsliklarida pedagogik qarashlari, uning yaratilish tarixi va poydevori uchun asos bo'luvchi buyuk mutafakkir Abdulla Avloniyning ijodi, uning bu yo'lda olib borgan ilmiy izlanishlari, xususan “Adabiyot yoxud milliy she’rlar”, “Turkiy guliston yoxud axloq”, “Birinchi muallim”, “Ikkinchi muallim” kabi darslik va qo'llanmalarida yosh avlodni tarbiyalash borasidagi qarashlari aks etgan.

Kalit so'zlar: jadid, maktab, maorif, jurnal, teatr, turk gulistoni yoki moralit, asarlar, teatr

Аннотация

В статье рассматривается роль Абдуллы Авлони, считающегося крупным представителем узбекского литературоведения, писателя и крупного представителя современных просветителей, в области педагогики, его педагогические взгляды в учебниках начальной школы, история его создания. и работы великого мыслителя Абдуллы Авлони, положенные в основу его фонда, Его научные изыскания в этом направлении, особенно в таких учебниках и пособиях, как «Литература или национальные стихи», «Турецкий Гулистан или Этика», «Первый учитель». «Второй учитель» отразил его взгляды на воспитание молодого поколения.

Ключевые слова: джадид, школа, образование, журнал, театр, турецкий гулистан или моралит, произведения, театр

Annotation

In the article, the role of Abdulla Avloni, who is considered a great representative of Uzbek literature, a writer and a great representative of modern enlighteners, in the field of pedagogy, his pedagogical views in early school textbooks, the history of his creation and the work of the great thinker Abdulla Avloni, which is the basis for his foundation, His scientific researches in this direction, especially in textbooks and manuals such as "Literature or National Poems", "Turkish Gulistan or Ethics", "First Teacher", "Second Teacher" reflected his views on educating the young generation.

Keywords: jadid, school, education, magazine, theater, Turkish gulistan or moralit, works, theatre

“Tarbiya-pedagogika, ya’ni bola tarbiyasining fani demakdir. Bolaning salomat va saodati uchun yaxshi tarbiya, tanni pok tutmoq, yosh vaqtda maslakni tuzatmoq, yaxshi xulqlarni o’rgatmoq tabiblardek kabidurki, tabib xastaning badanidagi kasaliga davo qilg’oni kabi tarbiyachi bolaning vujudidagi jahl markaziga “yaxshi xulq” degan davoni ichidan, “poklik” degan davoni ustidan berib katta qilmog’i lozimdir.” Abdulla Avloniy. Buyuk ma’rifatparvar yozuvchi, pedagog bejizga bu hikmatli so’zlarni ta’kidlamagan. Aytish joizki, ta’lim mazmunini milliy meros va qadriyatlarimiz bilan boyitish, yosh avlodni milliy g’urur va iftixor tuyg’usi bilan qurollantirish, olim, faylasuf, mutafakkir hamda ma’rifatparvarlarimizning ilmiy me’rosini kelajak avlodga yetkazish bugungi kunning dolzarb vazifalaridan biridir, bu borada davlatimiz rahbari ham “Ma’rifatparvarlar bobomiz Abdulla Avloniyning asriy qadriyatlarimiz asosida yaratgan

“Turkiy Guliston yoxud axloq” asari sharqona tarbiyaning noyob qo’llanmasi sifatida bugungi kunda ham o’zining qadri va ahamiyatini yo’qotgan emas. Ayniqsa buyuk shoir, yozuvchi, davlat arbobi, pedagog Abdulla Avloniy ilmiy me’rosini o’rganish va uning pedagogik faoliyatidan samarali foydalanish bugungi kunda o’zining yuksak salohiyati bilan alohida kasb etmoqda, . Aytish mumkinki, u musulmon sharqi mumtoz pedagogikasining katta bilimdoni, shu bilan birga, XX asr zamonaviy o’zbek pedagogikasining asoschisi, o’zbek tili va adabiyoti o’qitish metodikasi fanining tamal toshini qo’ygan mutafakkir desak mubolag’a bo’lmaydi. U faoliyati davomida ko’plab zamonaviy pedagoglarni, metodist olimlarni tarbiyalab yetishtirdi. Buning isboti tariqasida XX asr boshlarida O’rta Osiyoda taraqqiyparvarlar rivojlangan jamiyat yaratishdek o’z g’oyalarini amalga oshirishda mutaassiblik, loqaydlik, zulm, qoloqlikka qarshi kurash olib borishga alohida ahamiyat berganlar. Ilg’or milliy ziyolilar faoliyatining muhim yo’nalishi bo’lmish yangi usul maktablari tarmog’ini kengaytirish edi. Ana shu sohada ma’rifatparvar yozuvchi olim Abdulla Avloniyning sa’y-harakatlari beqiyos. U 1904-yilda Avloniy Mirobodda usuli jadid maktabi ochadi. 1907-yilda o’z hovlisida “Shuhrat” gazetasini chiqara boshlaydi. Gazetaning yo’li ayon bo’lishi bilan dushmanlari ko’paygan. Natijada 10-soni chiqib bekilib, redaksiya asbob-ashyolari, qog’ozlar va materiallar hammasi musodara qilingan. Shundan keyin Avloniy A. Bekturov nomiga ruxsat olib “Osiyo” gazetasini chiqara boshladi. Nashriyot Avloniyning uyida (Sapyornaya, 26) joylashgan edi. 1914–1915-yillarda advokat Ubaydulla Xo’jayev bilan “Sadoyi Turkiston” gazetasida hamkorlik qiladi. Gazetadagi she’r va maqolalarning aksariyati Avloniy qalamiga mansub. Lekin gazeta uzoq davom etmadi. 66-soni chiqib, moddiy ahvolning tangligidan yopilgan. Umuman, Avloniy 1904–1905-yillardan ham ijodiy, ham amaliy ish bilan qizg’in shug’ullandi. 1909-yilda “Jamiyati xayriya” ochdi va mahalliy xalq bolalarining o’qib bilim olishi uchun pul yig’ib, maktablarga tarqatdi. Bu haqda hatto

Orenburgdagi “Vaqt” gazetasi yozib chiqdi. 1913-yilning oxirida toshkentlik mashhur jadidlarning tashabbusi bilan “Turon” jamiyati maydonga keldi. Uning ta’rischilaridan biri Avloniy edi. Jamiyat qoshida teatr truppassi tuzildi. Avloniy truppassi sahnalashtirgan birinchi asar Behbudiyning “Padarkush” dramasi bo’ldi. “Turon” o‘z faoliyatini shunday boshlagan.

Abdulla Avloniy 1917-yilda o‘qituvchilik bilan shug‘ullanishga ham imkon topdi. Shoirning arxivida saqlangan pasportida uning shu yili 31-iyun va 3-avgust kunlari Qozonda “Bolgar” mehmonxonasida yashaganligi qayd qilingan. U erga nima munosabat bilan borgani noma’lum, lekin 1 avgustda Qozonda Butunrusiya musulmon o‘qituvchilarining 2-syezdi ochilgan va Avloniy unga vakil edi. Shoir 1917-yilda mahalliy muallimlar o‘rtasida siyosiy ishlar olib boruvchi “O‘qituvchilar soyuzi”ni tuzgan edi. 1918 yilda esa Kommunistik partiya safiga a’zo bo‘lib kirdi. O‘lka sovetiga saylandi. Toshkent partiya tashkiloti, shahar ijroiya komitetida mas’ul vazifalarda ishladi. “Ulug‘ Turkiston” gazetasining 1918-yil sonlaridan birida bosilgan rasmiy xabardan Avloniyning o‘sha yili Eski shahar ijroiya komiteti raisi lavozimida ishlagani ma’lum bo‘ladi. 17-29-dekabrda bo‘lib o‘tgan Turkiston Kommunistik partiyasining 2-syezdi Avloniyning Markaziy Komitetga a’zo qilib sayladi. 1919-yilning aprelida Turkiston Markaziy Ijroiya Komitetiga saylandi. “Ishtirokiyun” gazetasini yuzaga chiqaruvchi ham muharriri bo‘lib ishladi.

1921-yildan maorif sohasiga o‘tadi. O‘sha yili Toshkentdagi o‘lka bilim yurtida, 1923-yilda Toshkent xotin-qizlar bilim yurtida mudir, 1924-yilda harbiy maktabda o‘qituvchilik qiladi. 1925–30-yillarda O‘rta Osiyo Kommunistik universiteti (SAKU), O‘rta Osiyo Qishloq xo‘jaligi maktabida (SAVKSXSh) dars beradi. O‘rta Osiyo Davlat universiteti (SAGU) pedagogika fakultetining til va adabiyot kafedrasida professori, so‘ng mudiri bo‘lib ishlaydi.

Abdulla Avloniy xalqni ilm-fan nurlaridan bahramand qilishni o‘zining birdan bir burchi deb bildi va 1904 yildao‘zi yashab turgan joyda-Mirobodda maktab ochdi. Ozi tashkil qilgan yangi usul maktabi uchun “Birinchi muallim”, “Ikkinchi muallim”, “Turkiy guliston yoxud axloq” kabi darsliklarni yaratdi. Buyuk pedagog maktab bolani o‘ziga tortishi, jalb qilishi uchun judayam ko‘p harakat qildi. Uning qo‘lidan duradgorlik ishlari ham kelar edi. Shuning uchun u yozuv taxtasi, parta yasab, barcha o‘quv jihozlarini bolalar uchun tayyorlab berishga harakat qildi. Bu yerda o‘qiydigan bolalarning ko‘pchiligini kambag‘allarning bolalari tashkil etganligi sababli muallim o‘ziga to‘q do‘stlarining ko‘magida “Jamiyati xayriya” tashkil etadi. Bu bilan bolalarga bepul kiyim-bosh, oziq-ovqat, daftar, qalam berilishini ta’minlaydi. Avloniy ochgan maktabning shuhrati tobora ortib, o‘quvchilar soni ko‘paya boradi. Abdulla Avloniy asarida axloqiy kategoriyalar haqida fikr yuritir ekan, birinchi o‘rinda o‘quvchilarni ko‘zda tutadi, ammo ularni bolalar tarbiyasiga singdirish vazifasini muallimlar zimmasiga yuklaydi. Demak, asar o‘quvchilardan ko‘ra ko‘proq muallimlar uchun

yaratilganligiga ishonch hosil qilish mumkin. Shu nuqtai nazardan, Abdulla Avloniyning muallimlarga qarata aytgan quyidagi soʻzlari “Turkiy guliston yoxud axloq” asarining maqsadini toʻla ifodalaydi: “Fikr tarbiyasi eng kerakli, koʻb zamonlardan beri taqdir qilinib kelgan, muallimlarning diqqatiga suyalgan, vijdonlariga yuklangan muqaddas bir vazifadur. Fikr insonning sharofatlik, gʻayratlik boʻlishiga sabab boʻladur. Bu tarbiya muallimlarning yordamiga soʻng daraja muhtojdurki, fikrning quvvati, ziynati, kengligi muallimning tarbiyasiga bogʻlidir. Taʼlim ila tarbiya orasida bir oz farq bor boʻlsa ham, ikkisi biridan ayrilmaydurgan, birining vujudi biriga boylangan jon ila tan kabidur”. Abdulla Avloniy oʻzi tashkil qilgan maktabda bolalar diqqatini asosiy fanlar jugʻrofiya, tarix, adabiyot, til, hisob, handasa, hikmat (fizika) kabi fanlarga qaratgan.

Abdulla Avloniy 1912 yilda “usuli jadid” maktablarining ikkinchi sinfi uchun oʻqish kitobi sifatida “Ikkinchi muallim” darslik majmuasini yaratdi. Unda axloq-odobga doir halollik va poklikka oid turli sheʼrlar, hikoya, masal va ertaklar jamlangan rang- barang qiyofalardan ustalik bilan foydalangan. Kitob “Maktab” sheʼri bilan boshlanadi. Unda kimki maktabga borsa, oʻqisa, savodxon boʻlsa, juda koʻp narsalarga erishishi chiroyli taʼriflanadi. “Ikkinchi muallim” darsligidagi baʼzi bir hikoyalar keyingi yuqori sinflarda nisbatan murakkabroq mavzularni oʻz ichiga olgan “Turkiy Guliston yoxud axloq” asarini oʻrganishga tayyorlash vazifasini ham bajaradi. Abdulla Avloniy millat istiqboli, Vatan istiqloli maktabdan boshlanadi, jaholatdan, nodonlikdan qutulishning birdan-bir yoʻli maktabdir: “Maktab sizni inson qilur, Maktab hayo ehson qilur, Maktab gʻami vayron qilur, gʻayrat qilub oʻqing, oʻgʻlon! Maktabdadur ilm-u kamol, maktabdadur husn-u jamol, maktabdadur milliy xayol, gʻayrat qilub oʻqing oʻglon!

A. Avloniy “Ikkinchi muallim” darsligida ushbu taʼsirchan usuldan mohirona foydalangan, yaʼni undagi matnlarning 20 tasi masal janriga mansubdir. Muallif darslikdagi hikoya va masallarning barchasida ikki qarama-qarshi qutb – yaxshilik va yomonlik, ahillik va xudbinlik, mehnatsevarlik va dangasalikka ijobiy va salbiy xususiyatlarni bir-biriga muqoyasa qiladi, xulosa “Qissadan hissa”da esa ularni xolisona baholaydi. “Ikkinchi muallim”da bolalarning saviyasi, yoshlari oʻsganligini hisobga olgan: ulardagi sheʼrlar va nasriy hikoyalar shaklan va mazmunan, ilgari surilgan masalalar koʻlami “Birinchi muallim”dagiga nisbatan ancha keng.

Xulosa oʻrnida shuni taʼkidlash joizki, Abdulla Avloniy oʻzbek adabiyotida drama janrining rivojlanishiga ham katta hissa qoʻshdi. Uning “Advokatlik osonmi?”, “Pinak”, “Biz va siz” pesalari adabiyotimiz tarixida oʻchmas iz qoldirdi. Undan tashqari Abdulla Avloniyning pedagogika sohasiga qoʻshgan hissalar hozirgi kunda har bir pedagog uchun oʻrnak boʻla oladi

Shu oʻrinda Prezidentimiz taʼlim-tarbiya haqida gapirganida albatta, Abdulla Avloniy xususida toʻxtaladi. Uning ibratomuz soʻzi va ishini misol qilib aytadi: “Men

Abdulla Avloniyning “Tarbiya biz uchun yo hayot, yo mamot, yo najot, yo halokat, yo saodat, yo falokat masalasidir” degan fikrini ko‘p mushohada qilaman” – deb, bu muallimning bosib o‘tgan hayot yo‘lini yoshlarga ibrat qilib ko‘rsatadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. <http://marifat.uz/marifat/ruknlr/fan/Abdulla-Avloniy-milliy-uyg-onish-davri-o-zbek-pedagogikasining-asoschisi.htm>
2. <https://uza.uz/posts/350831Marhabo> Ismoilova
3. Mamura Bakhtiyarovna Yuldosheva (2022). THE STYLISTIC SIGNIFICANCE OF TRANSLATING PORTRAITS UZBEK NOVELS INTO ENGLISH. Academic research in educational sciences, 3 (2), 224-228. doi: 10.24412/2181-1385-2022-2-224-228
4. Dolimov, U. Abdulla Avloniy-milliy uyg'onish davri o'zbek pedagogikasining asoschisi.
5. Zunnunov, A. Pedagogika tarixi. Toshkent- 2004.
6. <https://president.uz/oz/lists/view/3864>
7. Tohiriy Y. Dono Murabbiy. “Toshkent oqshomi gazetasi, 1966-yil, 10-noyabr